

Kitűzött célunk és feladatunk a Kiskunság módszeres nyelvjárási feltérképezése volt, külön figyelemmel a történelmi-településtörténeti mozzanatok, a népességmozgások nyelvi-nyelvjárási maradványainak (szubsztrátumok lehetősége) vizsgálatára, a nyelvjárási keveredés tanulmányozására, mely e térségben az egész magyar nyelvterületen a legjobban vizsgálható (ideális a terület ilyen megfigyelésekre), továbbá egy regionális atlasz előkészítésére is gondolva a szóföldrajzi eltéréseknek, a nyelvi jelenségek nyelvföldrajzi megoszlásának a vizsgálata, térképezésük megkezdése. – A négy évre meghatározott kutatási feladatokat elvégeztük; a munka jórészt az ütemterv szerint haladt; a kisebb módosításokat, eltéréseket a megfelelő helyen külön jelzem.

A Kiskunság **nyelvjárási feltérképezése**, vagyis a legfőbb tendenciák és nyelvjárási nyomjelző jegyek feltárása megtörtént (helyszíni szövegfelvételek, kérdőíves nyomfeltárás, a régióra vonatkozó nyelvjárási közlések és a helytörténeti munkák számbavétele, áttekintése; több térségben levéltári kutatás: Duna mente – Fejér megye; Bács–Kiskun megye; Szolnok megye). A térségre nézve lényegében és megközelítőleg teljes a kutatópont-hálózatunk (34 kutatópont), helyi gyűjtőket is sikerült a munkába bevonni (ők a továbbiakban is segítik a kutatást). – A kistérségek és az egyes települések, helységek nyelvjárási leírása részben befejeződött: a nyelvjárási arculatjellemzések, a sajátosságok leírása, a szubsztrátumnyomok és a keveredés jelenségeinek áttekintő értékelései – publikációk formájában, önállóan vagy szakmai kötetek, kiadványok fejezeteiként – külön is megjelentek (Kunszállás, Jászszentlászló, Kalocsa, Csongrád és Kiskunhalas nyelvjárásának ilyen szempontú elemzése, valamint a szubsztrátumokat tárgyaló kongresszusi előadás és tanulmány). – A régió többi kutatópontjának elemző földolgozása és a gyűjtött anyagok közzététele, a térképek készítése, a szövegek átírása, a hordalékanyagok rendszerezése stb. folyamatos, az eredmények egy része az *A Kiskunság nyelvjárásai* c. kötet (1. rész) kéziratába is belekerült. A további települések nyelvjárási leírása és a tanulságok közzététele egy később megjelentetendő önálló kiadvány keretében valósul meg (*A Kiskunság nyelvjárásai* 2. rész).

Egy regionális atlasz előkészítéséül mintegy 20 térképlap már elkészült (A magyar nyelvjárások atlaszának anyagából például a *süőtők*, a *csalán*, a *fánk*, a *forgácsfánk*, a *rokka*, a *gyón*, a *görény*, a *menyét*, a *lepke*, a *péntek*, a *csúszkál*, a *tévő* térképlapja); készültek a keveredést és a nyelvjárási gyökereket szemléltető térképek, valamint a nyelvjárászigetekre vonatkozó áttelepülési útvonalak megrajzolása a nyelvföldrajzi összevetések, az atlasz anyaga és a gyűjtött anyag alapján). – **Jászszentlászlón** *A magyar nyelvjárások atlasza* teljes anyagát felgyűjtöttem 7 adatközlőtől (kb. 10 000 adat). A többi településen legalább 2-3 gondosan kiválasztott

adatközlőtől 200 válogatott atlaszkérdés válaszait gyűjtöttem fel (a további nyelvföldrajzi kérdésekkel együtt kb. 12000 adat). – A térség kutatásához, valamint a vizsgált terület jövőbeni kiszélesítéséhez Fejér megyei, a kecskeméti városi és a Bács–Kiskun megyei levéltárban, továbbá a Szolnok megyei **levéltárban** végeztem eddig – Hári Gyula segítségével – kutatásokat (pl. Kecskemét és határai, pusztái, Solt és határa, Szabadszállás, Tass, a Nagykunság, a Jászság, a Tisza mente és a Tiszántúl egyes települései, pl. Dévaványa, Nagykörű, Tiszainoka, Tizsaszentmiklós, Zagyvarékas, Tószeg, Kunmadaras, Kunszentmárton, Kunhegyes, Kisújszállás, Karcag, Mezőtúr, Túrkeve, Szolnok, Jászberény). A források átvizsgálását és kiválogatását elvégeztem: fotók készültek kb. 800 oldalnyi nyelvjárásilag releváns iratról (hasonlóképpen a Fejér megyei levéltárban, ott kb. 80 oldalról). Ezek az anyagok CD-n vannak tárolva, a levelek egy része betűhíven már át van írva; a továbbiak értékelése, átírása ezután is folytatódik. A jelentős mennyiségű szövegfelvétel és a hordalékanyagok kiértékelése, átírása, valamint újabb térképek készítése még részben szintén folyamatban van, további munkát igényel. – A terveknek megfelelően számos néprajzi, kultúrtörténeti hordalékanyag került felszínre, melyek részben újabb problémákat és kutatási feladatokat is kijelölnek. – A helytörténeti összefoglalók nagyrészt elkészültek (Simon András, Mód László közreműködésével). Ezek az összefoglalók nagyjából *A Kiskunság nyelvjárásai 2. részében* kapnak majd helyet.

Az **eddig** **kutatási eredmények** összegzésével egy áttekintő, összefoglaló tanulmánykötet első részének kéziratát összeállítottam (*A Kiskunság nyelvjárásai* – Nyelvjárás keveredés és szubsztrátumok a Duna–Tisza között: 1. rész – Kiskunsági Néprajz 3. kötet).

Újabb részletes ellenőrzéseket és kiegészítéseket kellett végrehajtanom a **félegyházi tájszótár anyagán** is – többek között az újabban felgyűlt anyagok és adatok miatt, azok figyelembevételével, valamint az adatállománynak a vártnál jelentősebb ütemű és mértékű felszaporodása következtében (legalább 40 000 szó és frazeológiai egység); a kiegészített anyagból egy terjedelmes adatbázist is létrehoztunk a további regionális szótármunkákhoz, egyéb felhasználásokhoz: jelentős programozási és adatbeviteli, adatrendezési feladatokat végeztünk el (Mede Zoltán programozó nélkülözhetetlen és jelentős munkát végzett ezen a területen).

A **kiskunhalasi szótár** munkálatainak megtorpanása miatt (l. a korábbi részbeszámolóknak jelzett, rajtuk kívül álló technikai, finanszírozási gondok) a szótár kiadásra való előkészítésében ütemezésbeli változtatást kellett végrehajtanunk. A félegyházi szótár anyagának kiadásra való előkészítése, ennek előrehozása látszott célszerűnek: a tervek szerint ez 2006 végéig megjelenik (Tinta Kiadó). Eközben a kiskunhalasi szótár munkálataiban és koncepciójában a késedelmet, az ebből származó időnyereséget igyekeztünk az **anyag gazdagabbá tételére** felhasználni: míg a kilátásba helyezett támogatás hiánya miatt 2004-ben

csupán az összeállított szólista és szólásanyag volt begépelve, ellenőrzése és kiegészítése pedig csupán az *A, B* betűre vonatkozóan kezdődött el, addig 2005-2006 folyamán a jelenkori gyűjtésben igen jól haladtunk előre (adatellenőrzés és adatkiegészítés történt, s ez a munka hamarosan be is fejeződik: 10 adatközlő bevonásával mintegy 16 000 szó és szólás, közmondás áttekintése, új adatok gyűjtése). Továbbá mivel a *Kiskunhalas története* monográfia 3. kötetéből a kiadó a néprajzi és a nyelvjárási fejezetet pénzhányra hivatkozva, önkényesen kihagyta (a megjelenésre vonatkozó megállapodás ellenére: a kész tanulmánynak már a kötethez igazított korrektúrája is elkészült és visszaérkezett), a halasi nyelvjárást tárgyaló tanulmánynak és a szóanyagnak egy külön kötetben való megjelentetését tervezzük (a Kiskunhalas Történelmi Kutatása Alapítvány és a kiskunhalasi Thorma János Múzeum közreműködésével, Szakál Aurél igazgató úr segítségével): az említett időtöbblet és az újabb anyaggyűjtés révén várhatóan lényegesen gazdagabb szó- és szólásanyag közreadásával (vö. a Nagy Czirok László emlékére rendezett konferencián elhangzott előadásomban becsült számértékekkel). A tervekhez képest tehát Kiskunhalas esetében a megjelenési késedelem mellett jelentős többletmunkát végeztünk, s ezzel előkészítettük az említett önálló kiadvány gazdagabb formában és anyaggal való megjelentetését is (további forrás szükséges a kiadványszerkesztéshez, megjelentetéshez).

Az **irodalmi források** feldolgozásában külön említésre érdemes például Móra István (Atyámfiai, Jeles napok), Móra Ferenc (Véreim, Parasztjaim, Ének a búzamezőkről) elbeszéléseinek, köteteinek nyelvi-nyelvjárási feldolgozása, továbbá Kádár Lajos regényeinek (Rozika, Kolomp szól a ködből, Tyúkász Péter) ilyen szempontú áttekintése és a Petőfi-szótár anyagának átvizsgálása; valamint Nagy Czirok László könyveinek, hagyatékának teljes körű áttanulmányozása, a nyelvjárási adatok kigyűjtése. (Az előbbieket főként a félegyházi szótár anyagához nélkülözhetetlenek, míg az utóbbiak a halasi szótárhoz szolgáltatottak igen értékes és mennyiségileg is jelentős adalékok).

A néprajzkutató kollegákkal tervezett együttműködés csak részben volt sikeres: több megbízható, korábban együttműködő munkatárs külföldi ösztöndíja, valamint egyéb elfoglaltságai miatt nem tudott részt venni a munkában; e munkatársak helyettesítése még nem oldódott meg, így egy állandó szakértő kutatócsoport összeállítása továbbra is időszerű feladat maradt (l. még lentebb a munkatársak körében bekövetkezett változásoknál).

Tartalmi tekintetben a kutatás eredményei – vázlatosan – a következőképpen összegezhetők. – A Kiskunság teljes területére nézve világos képünk van a nyelvjárások arculatáról, elhelyezkedéséről, kibocsátó területeikről, kevertségükről (rétegek és keveredési jellemzők). A Szabó József kutatásai által (Szabó: Magyarországi és jugoszláviai magyar

nyelvjárászigetek, Szeged—Békéscsaba, 1990) már több ponton megelőlegezett tendenciák megerősíthetők, azokat számos részlettel ki lehetett egészíteni. Döntőnek mutatkozott például az általa a nyelvjárászigetek tipológiájában felvázolt származási helyek tekintetében a palócos és a jászsági területekről érkező betelepülés, illetőleg e területek nyelvjárásainak megjelenése, továbbélése a Kiskunságban és a Duna–Tisza köze egész területén. – Tipológiai szempontból a típusalkotás szempontrendszerét finomíthattuk, bevonva többek között a keletkezés idejét, a kevertség jellemzőit, a településéleti sajátosságokat, a sziget környezetét is a nyelvjárászigetek vizsgálatába és jellemzésébe. – Általános tapasztalat a térség kevert nyelvjárású helységeinek vizsgálatában, hogy leginkább többrétegű nyelvjárású egységek találhatók ezeken a területeken: vagyis nem csupán történetileg keverék jellegűek ezek a helyi nyelvjárás-nyelvi képletek, képződmények, hanem leíró, szinkrón szempontból is rétegzettséget mutatnak. E jelenségnek számos izgalmas és a nyelvtudomány szempontjából tanulságos következményét vehettük szemügyre, és tehetük közzé. – Az említett térség fehér folt jellege a magyar nyelvjárások térképén (kutatómunkánk, programunk eredményeinek köszönhetően) már a múlté: kutatásunkkal feltártuk a legfontosabb nyelvjárású jellegzetességeket, az egyes települések nyelvi hovatartozását, és mindezt szó- és jelenségmegoszlásokban földrajzilag, térképesen is szemléltettük. Utat nyitottunk a regionális atlasz konkrét megtervezése és kivitelezése előtt. – A számos, eddig le nem írt artikulációs jellemző és a szókincsbeli jelenségek, frazémák, valamint a szellemi hagyományok és a néprajzi adalékok bizonyíthatóvá tették, hogy a területen léteznek korábbi nyelvek és népcsoportok – különböző utakon-módokon áthagyományozódott, megmaradt – nyelvi nyomai is (szubsztrátumok). – Élesen vetődött föl a magyar nyelv kialakulásának, történetének, arculatának néhány kérdése (pl. a hosszú mássalhangzók és a rövid mássalhangzók kialakulása, kora, elsőbbsége, története), valamint az egyes nyelvjárású artikulációs jellemzők felülvizsgálatának szükségessége, a hagyományos dialektológiai vélekedések ártékelése. – Jelentős adatmennyiség birtokába jutottunk mind a szókincsgyűjtés és a frazémagyűjtés különféle módjaival, mind pedig a nyelvatlasz anyagának kikérdezésével (Kiskunfélegyháza, Jászszentlászló – új kutatópontok nyitása a nyelvatlaszban). A jelentős mennyiségű szövegfelvétel és feltárt forrás átírása és majdani közzététele is jelentős előrelépést hozhat a térség nyelvi megismerésében, nyelvjárású, néptörténeti fehér foltjainak felszámolásában.

Külön érdemes kiemelni a kiskunhalasi és a félegyházi tájszótárak megjelentetésének horderejét, továbbá a tanulmányok és tanulmánykötetek megjelenésének szaktudományos jelentőségét.

A **legfontosabb változások** a kutatási programtervhez viszonyítva a fent említetteken kívül még a következők: a munkatársak egy része menet közben nem tudott tovább együttműködést vállalni (külföldi tanulmányút, személyes akadályoztatás), így a munkatársak körében változás történt: Hári Gyula és Deák Gábor nyújtott érdemi segítséget az adatbevitel és a levéltári kutatás területén. – A pénzügyi tervtől való eltéréseink az OTKA Irodával együttműködve, az iroda utasításai alapján történtek – éppen a pénzügyi szabályok maradéktalan megtartása érdekében (ezért kellett javított költségterveket készítenünk; l. az irodával való levelezést és a javított tervezetet a 2003–2004–2005-ös évek költségtervének korrekciójára vonatkozóan).